

УДК 930.1

Гоцалюк А. А.

*Кандидат історичних наук, доцент кафедри українознавства
Міжрегіональної академії управління персоналом*

ТРАДИЦІЯ ТА ІННОВАЦІЯ В СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

Аналізується традиція та інновація які утворюють діалектичну суперечність, особливості розв'язання якого визначають пріоритети розвитку соціокультурної сфери в цілому. Хоча традиції та інновації віддзеркалюють протилежні тенденції, на практиці вони цілком сумісні — принаймні, більшість явищ соціокультурної дійсності є результатом взаємодії і симбіозу традицій та інновацій.

Ключові слова: соціокультурна сфера, особливості взаємодії, традиції, інновації, пріоритети розвитку, тенденції.

Основним змістом культурного відродження стала самовіддана праця багатьох дослідників, ентузіастів, практиків із реконструкції здеформованої культури, залучення до нового життя великих культурних набутоків, які призабулися або були невідомими.

Зростання інтересу до національної культури є невід'ємною складовою процесів духовного відродження нашого народу. Традиційна сфера життєдіяльності суспільства є потужним засобом акумуляції соціокультурного досвіду й реалізації спадкоємного зв'язку поколінь, формування духовності українців. Традиції втілюють притаманний українській ментальності гармонійний зв'язок людини і природи, який плідно впливає на функціонування етичного й естетичного компонентів суспільної свідомості.

Традиції включають звичаї, ритуали, обряди та інші стереотипізовані форми діяльності, постаючи фактором внутрішньої консолідації великих людських спільнот, таких як етноси, нації. Ось чому для нового, пострадянського мислення актуальним є аналіз сутнісного значення традицій в культурі, їх місця в життєдіяльності сучасного українського соціуму.

Виявленню соціальної природи і сутності традицій, їх ролі і місця в суспільному житті, їх співвідношення і механізму спадко-

емності як необхідної умови соціального поступу присвячені праці С. Ейзенштадта, В. Плахова, І. Суханова, О. Уледова та ін. вчених.

У процесі дискусії, котра розгорнулася в радянській науковій думці у 80-і рр. XX ст., більшість дослідників були переконані, що традиції є необхідними, стійкими елементами культури, вони — не лише елемент минулого, а й існують на всіх стадіях розвитку культури. У зв'язку з цим все більше актуалізується позиція протиставлення й взаємовиключності традицій і новацій (А. Шушарін, О. Шушаріна, Д. Балашов), переглянута дослідниками в 90 роки (С. Арутюнов, Е. Маркарян, А. Першиц). Ними традиції розглядаються як такі, що задають інноваціям їх загальну спрямованість, а інновації — як такі, що трансформуються у традиції, що у сукупності служать адаптації традиції до постійно мінливого середовища. В останню чверть минулого століття особливо актуальною була проблема історичної трансформації компонентів обрядової культури. Праці Суханова І., Гаврилюка Н., Зоца В., Курочкіна О. присвячено діалектиці старого й нового, традиційного і новаторського, національного та інтернаціонального в обрядовій творчості. Дослідники Семенова М., Соколова В., Бердута М., Солошенко О. й ін. зосередили увагу на вивченні сучасного стану звичаєвості й обрядовості слов'янських народів, населення різних регіонів України.

Сучасні дослідники розглядають зазначену проблему у контексті співвідношення традицій і новацій у соціокультурному неотрадиціоналізмі як сучасній формі зняття протиріч етнокультурних традицій і соціокультурних новацій.

У дисертації О. Ніколаєвої кризь призму культурної наповненості реконструйованих традиційних форм досліджується явище вторинної семантизації історичних артефактів у сучасній побутовій культурі. У культурологічному аспекті проаналізовано проблему конфліктності інтерпретацій історико-культурних традицій, з'ясовано специфіку механізмів постмодерністської трансформації традиційних образів і символів традиційної культури російського народу [7]. В. Грябан у дисертаційній роботі «Релікти культу вогню у світогляді, звичаях і традиціях українців Буковини XIX—XX ст» досліджує ритуальну роль вогню в світогляді та традиціях українців Буковини XIX—XX ст. [5].

Предметом С. Мадюкової обрано соціокультурний неотрадиціоналізм у сучасних локальних співтовариствах, який є показником зрілості використання феномену традиції з метою обґрунтування соціальним суб'єктом образу майбутнього через усвідомлену фундаментальну ретроспекцію, засвоєння історичного досвіду й прилучення до функціо-

нування певної системи традицій [6]. Загалом у дослідницькій літературі зазначений аспект дослідження та супутні йому проблеми так чи інакше пов'язані з тематикою традицій та традиціоналізму, однак проблема взаємодії традицій та інновації ще не достатньо розроблена стосовно співвідношення традицій і новацій в культурі, їхньої ролі в розвитку суспільства. Тому у даному контексті зазначена проблема й стала предметом дослідження даної статті.

Традиція (походить від лат. tradition—передавання) у сучасній культурології кваліфікується як сукупність елементів соціальної та культурної спадщини, які передаються від покоління до покоління й зберігаються у певних спільностях та соціальних галузях протягом тривалого часу. Термін «традиція» вживається в широкому та вузькому значеннях: в широкому—це універсальна форма фіксації, закріплення та вибіркового збереження тих або інших елементів соціокультурного досвіду, а також універсальний механізм його передання, що забезпечує стійку історико-генетичну спадкоємність у соціокультурних процесах [1, с. 724].

У вузькому значенні, термін застосовується для опису і пояснення структур поведінки і характеру вірувань протягом кількох поколінь або протягом тривалого часу в межах одного суспільства чи регіонів, яким властиві спільні культурні надбання. В такому контексті поняття «традиція» часто ототожнюється з термінами «обряд», «ритуал», «звичай», «звички». Вона є максимально синкретизованою формою регулювання діяльності. Незважаючи на активне поширення терміна «традиція», він не є однозначним. У різних дослідженнях (а часом у працях одного й того ж вченого) термін «традиція» вміщує безліч аспектів соціальної структури та поведінки індивідів. Цим терміном означають, зокрема, як способи легітимізації культурної реальності, так і принципи устрою великих соціальних та політичних систем [12, с. 237].

Антропологія використовує термін «традиція» лише у вузькому змісті, близькому до поняття ритуал. Для сучасних соціологів типовим є таке поняття традиції: «Під традицією... будемо розуміти, пише відомий польський соціолог П. Штомпка,—сукупність тих об'єктів і ідей, джерела яких кореняться у минулому, але які можна виявити в сьогоденні... традиція рівносильна спадщині—тому, що реально збереглося від минулого... Будь-яка традиція, незалежно від її змісту може стримувати творчість або новації, пропонуючи готові рецепти вирішення сучасних проблем» [11, с. 96].

Важливе місце в українській та зарубіжній культурі належить проблемі співвідношення «традиційного» та «нетрадиційного» («креативного») життя культури, зокрема, в духовному вимірі. Термін «традиційний» використовують для позначення суспільних систем, зміни в яких відбуваються відносно повільно, а також суспільств, яким притаманна тенденція до легітимізації певного типу діяльності з посиланням на її побутування в минулому. Нетрадиційний тип культури був підготовлений добою Відродження, але послідовно і повно розкрився у XVII—XX ст. У суспільстві, що трансформується, набуває специфічних ознак взаємодія традицій та інновацій, форма та зміст інновації і традиціоналізму в ментальних структурах суспільства. Причому, інноваційні процеси не означають відмову від традицій і в деяких випадках спираються на них і продовжують їх [8, с. 154]. Будь-який «традиціоналістський» напрям, природно, повинен себе зарекомендувати «антисучасним», хоча йому тією чи іншою мірою притаманні сучасні ідеї, які відповідають певному етапові розвитку суспільства [4, с. 228].

Національну культуру не можна обмежувати лише традиційними вимірами, оскільки відбувається постійна взаємодія нового й старого, інновацій і традицій, а поряд із національно-специфічними особливостями діють та розвиваються загальнолюдські, що стають надбанням усіх народів. Різні типи суспільства різняться набором, характером і змістом традицій, темпами їх відновлення, каналами поширення, механізмом передачі, способами фіксації їх стабільних і варіативних складових. У зарубіжній науці, на відміну від вітчизняної, де проблема змінності традиції не викликала сумніву, до 60-х рр. XX ст. домінував погляд на традицію як на щось застигле, незмінне, минуле. Традиційними суспільствами вважали всі докапіталістичні суспільні структури. Модернізацію уявляли як перетворення традиційного суспільства у «західне». Вона пов'язана з інтенсивним переносом цінностей (моделей дискурсу). Архаїчні й традиційні культури володіють особливо яскравим ігровим потенціалом. У мистецтвознавстві давно помічено, що звернені в майбутнє художні новації XX ст. нерідко вертаються в минуле.

Традиція та інновація, традиція та сучасність є взаємозалежними і взаємозумовленими. Для російського культуролога С. Арутюнова, зокрема, мінливість традиції—щось таке, що потребує доказів і він прибігає до цих доказів, використовуючи досить складний науковий апарат. Російський учений пише про це, начебто говорить про річ тривіальну, будь-кому очевидну. «Будь-яка традиція — це колишня інновація,

і будь-яка інновація — у потенції майбутня традиція. Насправді, жодна традиційна риса не властива будь-якому суспільству споконвіку вона має свій початок, звідкись з'явилася, отже, колись була інновацією. І те, що бачимо як інновацію, або не приживеться в культурі, відіме й забудеться, або приживеться, згодом перестане виглядати як інновація, а виходить, стане традицією» [2, с. 160]. Вчений підкреслює, що модернізація — процес суперечливий і не зводиться тільки до засвоєння досягнень сучасного Заходу. Дослідник переконаний, що специфіка традицій пов'язана не з їх протистоянням сучасності, а з особливостями тієї чи іншої цивілізаційної системи. Кожна країна для консолідації населення завжди актуалізує внутрішній традиціоналізм, принцип якого заснований на самообмежуванні й соціальності, комунальності. Тобто, людина свої особисті цілі й потреби повинна обмежувати вольовим чином і підкоряти інтересам цілого.

Класичний традиціоналізм зародився наприкінці XVIII ст. і був спрямований проти лібералізації старих традицій. Його засновники і представники Ж. де Местр, Л. Бональд, Р. де Шатобріан, Ф. де Оліве, Д. Кортес та ін. суттєво вплинули на становлення європейської культури. Традиціоналізм XIX століття є самостійним ідеологічним утворенням, маючи власну концепцію суспільства, держави, людину і моралі [9, с. 44].

XX ст. правомірно характеризувати як своєрідну реакцію на футуризм, але з орієнтацією на класичну гармонію й відверту традиціоналізацію образів. Риса традиціоналістів XX століття, що відрізняє їх від традиціоналістів попереднього сторіччя, — безкомпромісність стосовно сучасного світу аж до повного розриву з пануючої ідеологічною тенденцією [3].

Цивілізація, заснована на цінностях надспоживання й комфорту, саме цей принцип ламає, але, оскільки зона не вічна, вона колись повинна буде прийти до принципу самозбереження, і вона теж свої внутрішні традиціоналістські ресурси повинна буде використовувати.

Індивідуальні цінності кожної окремої людини організовані в ієрархічну систему, підпорядковану певній домінуючій цінності. На рівні ціннісних орієнтацій взаємодії осіб відповідальною є об'єктивна система культурних цінностей суспільства. Від того, якими є цінності і норми, яка традиція їх живить, наскільки остання відкрита інноваційним процесам та сучасним тенденціям розвитку науково-технічного прогресу, яким є потенціал певного культурного коду, залежать і перспективи розвитку суспільства, його місце у світовому співтоваристві. Нове є такою

цінністю культури, яка в певний історичний період дає перевагу минулому перед теперішнім.

Проте, онтологічний статус цієї цінності полягає в тому, що вона є іншою, такою, що конституює теперішнє під впливом духовних, уявних феноменів. Змінюється сама онтологічна міра інновацій і традицій. Щодо інноваційних перетворень традицій в суспільстві, слід додати, що успадкування традицій в українському суспільстві все більше пов'язується з політичними процесами, з необхідністю їх оновлення. Суспільний рух інституалізується у формі політичних партій і об'єднань, які все більше трансформуються в інноваційну силу, здатну демократизувати життєдіяльність соціуму. Таким чином, традиційна культура дає людині і вміння орієнтуватися у складних проблемах сучасності, У зв'язку з цим все більшої актуальності набуває ефективне використання інноваційного культуротворчого потенціалу молоді у прискоренні державотворчих процесів, зміцненні засад власної державності.

Динаміку традицій можна простежити в межах конкретних суспільно-історичних обставин. Із зміною соціальних умов неодмінно піддається трансформаційним змінам і традиція, це дає право говорити про соціальну мобільність традиції, її здатність бути практичним регулятором суспільного життя за будь-яких історичних обставин. Із зміною соціальних умов (з другої пол. XIX ст.) змінюються і традиційні патріархальні форми життєдіяльності, і механізми успадкування традицій.

XX ст. увійшло до світової історії людства як століття потрясінь: революції, війни, тоталітарні режими. Це була, на думку Й. Хейзінги, переломна епоха, коли традиції вступають у діалог із новими тенденціями в розвитку культури. Досвід XX ст. впевнив Й. Хейзінгу в тому, що сучасність деградує, а її культура руйнується. В такому контексті середньовіччя розуміється ним як алегорія всієї історії в її «нормальному» розвитку та занепаді, а також як виявлення архетипових праоснов сучасної культури [10].

Проголошення незалежності України викликало піднесення національного духу, нові сподівання. Було досягнуто значних успіхів у поширенні української мови як державної, ухвалено Закон про мови та інші важливі акти. У сучасних умовах непоодинокими є випадки спотворення й переривання культурних традицій. У кожному разі відтворення традиції здійснюється вже у вигляді неотрадиції із залученням елементів інновації. За характеристикою І. Ейзенштадта, що багато праць присвятив вивченню механізмів формування й зміни традиції, тотальний традиціоналізм спирається на традицію як «невід'ємний

елемент будь-якої соціальної культури, соціальної організації в цілому (так зване традиційне або сучасне суспільство) й кожного її компоненту окремо. Традиції, наприклад, зберігають своє значення навіть у таких найбільш раціоналізованих і динамічних галузях людської діяльності, як наука й технологія» [13, с. 124].

Отже, в українському суспільстві, з його тяжінням до традиціоналізму, інтегруюча роль традиції є значною. Проблеми становлення і розвитку традиції, особливостей її функціонування в соціумі завжди привертали увагу науковців. Вони є постійно актуальними для кожного суспільства, а отже, і для науки.

Різноманітні тлумачення поняття традиції та новації свідчать про неоднозначність їх змісту для дослідників. Через традицію здійснюється звернення до минулого. Традиція у сучасному світі постає своєрідним виходом з кризи життя — шляхом творення нових форм для стародавніх канонів. Різниця між традиційним і інноваційним в суспільстві полягає більшою мірою у формах культурних елементів, що створюють систему, а не у її глибинних основах, пов'язаних із традицією. Соціальна стабільність досягається розширенням меж культури, основою якої є традиція. Вона транслює позитивні загальнолюдські цінності й цінні для успішного розвитку суспільства стереотипи.

Таким чином, у сучасних умовах вкрай актуальною є потреба створення культурного підґрунтя та міцного ціннісного фундаменту для подальшого розвитку традицій і духовної еволюції суспільства.

Список використаних джерел:

1. Абушенко В. Л. Традиция / В. Л. Абушенко // Новейший философский словарь / Сост. А. А. Грицанов. — Мн.: Изд. В. М, Скакун, 1998. — С. 724–726.
2. Арутюнов С. А. Народы и культура: развитие и взаимодействие / С. А. Арутюнов. — М.: Наука, 1989. — 247 с.
3. Гармель О. В. Феномен «чужого» тексту в сучасній музиці. Аспект неоміфологічних інтенцій художнього мислення: дис... канд. мистецтвознав.: спец. 17.00.03 «Музичне мистецтво» / О. В. Гармель / Нац. муз. акад. України ім. П. І. Чайковського. — К., 2005. — 227 с.
4. Генон Р. Избранные сочинения: Царство количества и знаменения времени. Очерки об индуизме. Эзотеризм Данте / Р. Генон / Пер. с франц. — 2-е изд., испр. и дополн. — М.: Беловодье, 2003. — 480 с.

5. Грябан В. В. Релікти культу вогню у світогляді, звичаях і традиціях українців Буковини XIX-XX ст.: дис... канд. істор. наук: спец. 07.00.05 «Етнологія» / В. В. Грябан; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН УКРАЇНИ. — К., 2002. — 189 с.
6. Мадюкова С. А. Соціокультурний неотрадиціоналізм в обрядах життєвого циклу: на прикладі жінок тюркських етносів Южної Сибіри: дис... канд. філос. наук: спец. 09.00.11 «Соціальна філософія» / С. А. Мадюкова. — Новосибірськ, 2008. — 192 с.
7. Николаева Е. В. Неотрадиціоналізм в культурі повсякденності: Російська версія кінця ХХ століття / Е. В. Николаева: автореф. дис... канд. культурології: спец. 24.00.01 «Теорія і історія культури». — М., 2004. — 19 с.
8. Онофрійчук О. А. Традиції та новації у формуванні ціннісних засад сучасного суспільства / О. А. Онофрійчук // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості. — Донецьк, 2008. — С. 153–155.
9. Федорова М. М. Модернізм і антимодернізм в французькій політичній думці ХІХ ст. / М. М. Федорова. — М.: РАН ІФ, 1997. — 204 с.
10. Хейзинга Й. Осень Середньовіччя: Дослідження форм життєвого ладу і форм мислення в ХІV і ХV століттях в Франції і Нідерландах / Й. Хейзинга. — М.: Наука, 1988. — 543 с.
11. Штомпка П. Соціологія соціальних змін / П. Штомпка / Пер. з англ.; Під ред. В. А. Ядова. — М.: Аспект Прес, 1996. — 416 с.
12. Эйзенштадт Ш. Революція і перетворення суспільства. Порівняльне дослідження цивілізації / Ш. Эйзенштадт; Пер. з англ. А. В. Гордона / Під ред. Б. С. Ерасова. — М.: Аспект Прес, 1999. — 416 с.
13. Eisenstadt S.N. Tradition, Change, and Modernity / Eisenstadt S.N. — New York, Sydney, Toronto: John Wiley, 1973. — 326 p.

Стаття надійшла до редакції 11.03.2015 р.

Гоцалюк А. А. Традиція і новація в соціокультурній сфері: особливості взаємодії

Аналізуються традиція і інновація, які формують діалектичне протиріччя, особливості розв'язання якого визначають пріоритети розвитку соціокультурної сфери в цілому. Хоча традиції

и инновации отражают противоположные тенденции, на практике они вполне совместимы—по крайней мере, большинство явлений социокультурной действительности является результатом взаимодействия и симбиоза традиций и инноваций.

Ключевые слова: социокультурная сфера, особенности взаимодействия, традиции, инновации, приоритеты развития, тенденции.

Gocalyuk A.A. Tradition and Innovation in the Social and Cultural Spheres: Features of Interaction

Traditions and innovations form a dialectical contradiction, solutions of which determine the development priorities of the cultural and social sphere. Although traditions and innovations reflect opposite trends, in practice they are quite compatible—at least most of the effects of cultural and social reality are the results of cooperation and symbiosis of traditions and innovations.

Keywords: cultural and social sphere, features of interaction, traditions, innovations, development priorities, tendencies.